

PÁSZTOR-KICSI Mária

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
manyi@ff.uns.ac.rs
ORCID 0000-0002-2266-5105

HORVÁTH FUTÓ Hargita

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
horvathfuto@ff.uns.ac.rs
ORCID 0000-0002-3254-9319

A NEVEK SZÖVEGBE INTEGRÁLÓDÁSA VÉGEL LÁSZLÓ REGÉNYTRILÓGIÁJÁBAN

Integration of names into text in László Végel's novel trilogy

Integracija imena u trilogiji Lasla Vegela

A tanulmány Végel László háromkötetes regényfolyamában (*Neoplanta, avagy az Ígéret Földje, Bűnhődés és Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja*) vizsgálja az irodalmi névadást, a földrajzi és személynevek használatát, jellemző erejét. Végel városregényében és folytatásaiban egy többnemzetiségű, multikonfeszionális városba helyezi a cselekményt, annak történetét beszéli el a benne lakó emberek aspektusából, azok élettörténetén keresztül. A szövegek névanyagával megteremti a társadalmi-nemzetiségi hátteret, rámutat a politika és a névadás összefüggésére, az identitás és a személynév kapcsolatának problematikájára. A regények névkészlete valódi és fiktív nevek hálózatából konstruálódik: a regény helyszínén fellelhető, a történelemben többször változó utca- és intézménynevek, valamint a történelmi személyek szövegbe épülő valódi neveinek hely- és korrajzteremtő jellege, a fiktív nevekhez (személy-, beszélő és metaforikus nevek) társuló denotatív és konnotatív jelentések, asszociációk, intertextuális vonatkozások a regény újabb értelmezésére adnak lehetőséget.¹
Kulcsszavak: onomasztika, irodalmi névadás, névhasználat, névasszociáció, Végel László

¹ A tanulmány Vajdaság Autonóm Tartomány Felsőoktatási és Tudományos kutatás-ügyi Titkárságának *Kisebbségi nyelvek és irodalmak Vajdaságban – szemiotikai és kulturális források az etnikai identitás kialakításában* című 142-451-2587/2021-01. számú projektumának keretében készült.

Várostörténet visszatérő szereplőkkel

Végel László *Bűnhődés* (2012) című naplóregénye és *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című városregénye (2013) 2015-ben a Noran Kiadónál az életműsorozat negyedik köteteként publikált *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* című regénnyel állt össze trilógiává. A *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* narrátora egy szerb bérkocsis, aki megismerkedik egy Szenttamásról 1956-ban Újvidékre költözött fiúval, s mindketten elbeszélik a saját és a városhoz kötődő történeteiket. A *Balkáni szépség* Újvidék város monarchikus és posztmonarchikus időszakának története, valamint Schlemihl Johann városlakó élettörténete. Mindkét regényben az idő múlását a nevek és tárgyak cseréje/lecserélése is mutatja, „a vendéglátóipari egységek név- és tulajdonoscseréi, a hatalom színváltásai, a császári, királyi és titói öntöttvas címereket cserélgető Schwarz mester munkái az elsüllyedő múlt rekvizitumaiként szervesülnek” (Kovács 2016, 106). A második és a harmadik kötetet összeköti Franz Schlemihl alakja (is): a *Neoplantában* csak epizód szereplő, a *Balkáni szépség* címének értelmezői részében kiemelt vezetékneve már centrális pozícióba hozza, s egyben mozgósítja a befogadó irodalmi háttérismereteit, a főszereplő és a narrátor neve a szövegek közötti allúzió funkcióját tölti be. A tulajdonnevek egyedítő voltuknál fogva bármikor, akár szövegkörnyezet nélkül, önállóan is képesek felidézni azt a környezetet, amelyben megismertük őket, ezáltal természetesen adódó eszközei az intertextualitásnak (Vácziné Takács 2018, 67).

Irodalmi névadás, névasszociáció, kulturális konnotációk

A *Neoplanta* egyik (mellék)szereplője és a *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* című regény elbeszélője, Franz Schlemihl a trilógia harmadik regényében a nagyapja, Johann Schlemihl (Slemil János, 1918 után Jovan Slemil) élettörténetét beszéli el. Johann Schlemihl német származású iparos/ezermester Újvidéken, aki több hatalomváltást is megért, több országnak is állampolgárává vált, annak ellenére, hogy sehová sem költözik el Schwarz mester kertés kis házából és a műhelyéből, ahová inasként került fiatal legény korában, s mestere lányával való házassága révén maradt is. Német névvel születik, de magyarnak érzi magát, korán árva marad, meg sem tanulja soha az anyanyelvét, s a váltakozó impériumok – akárcsak a *Neoplantában* Lazo Pavletić nagyapjának és anyjának² – megváltoztatják a nevét is: „Tipikus kelet-európai sors az

---

² Anyai nagyapját Jan Horaknak, illetve Horák Jánosnak nevezték, majd Jovan Horakovićra akarták átírni a nevét, de mivel meg akarta őrizni családnevét, a szerb hatóság előtt szlováknak vallotta magát, s így megengedték, hogy Jan Horak maradjon. Anyja viszont, aki 1941- ▶

övé, hogy ugyanabban a házban, városban – de mindig más hatalom alatt, más nyelvvel és más néven alkalmazkodva kell élni az életet. Vagyis a körülményekhez igazított (német, szerb, magyar, nacionalista, kommunista, ellenálló, kollaboráns) alkalmi – vagy inkább elvárt – identitással. Azt is mondhatnánk, Slemil maga a lúzer, aki csak kapkodja a fejét ezen a bolond élet-ringlispílen, hazák, remények, csalódások, árulások tragikomikus körhintáján” (Tóth 2017).

Attól függően, ki van hatalmon, Franz Schlemihl vagy Slemil Ferenc vagy Franjo Šlemil/Slemil a neve. Először a *Neoplantában* bukkan fel, ott Franz Schlemihlként írja a nevét egy noteszlapra, majd a másik oldalára ráírja azt is, hogy Franja Šlemil. A kétfajta néven csodálkozó Lazo Pavletić fiákeresnek azt mondja, maga sem biztos a nevében, s elképzelhető, hogy Slemil Ferenc a valódi neve. Történetét a *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* című regényben ismerjük meg, a regény narrátoraként nagyapja életének elbeszélése közben őt is megismeri az olvasó.

Az irodalmi hősök „népszerűségének egyik fokmérője az, ha az őket megteremtő szerző halála után is folytatják életüket. Immár nem az eredeti, megszozott közegükben, hanem mások által írt történetek fikciós világában, legyenek azok »komoly« vagy parodikus célzatú folytatások, előzménytörténetek, tér- vagy időbeli áthelyezések, keresztezések, mérsékelt és radikálisabb átírások” (Benyovszky 2018, 119). Végel visszatérő szereplője, a regénycímbe is kiemelt antroponima (személynév) irodalmi áthallás eredménye: Adalbert von Chamisso 1814-ben megjelent *Schlemihl Péter csodálatos története* című mesenovellájának szereplője viseli ezt a nevet.

A „lúzer”, a vesztes, a pechmadár, a balszerencsés ember egykor igen elterjedt jiddis kifejezését az egyébként háromszor is nevet váltó francia-porosoz írónak, Adalbert von Chamissónak Peter Schlemihlje tette halhatatlanná, aki eladta árnyékát az ördögnek, és ezzel szerencsétlenné vált. Ez a különös történet („wundersame Geschichte”, 1814) sok mindenkire hatott, sok mindenki fantáziáját keltette föl, míg eljutott Végelig. Marx egyszer olyan helyzetről beszélt, amelyben „emberek és események fordított Schlemihlekként jelennek meg, árnyakként, amelyek elvesztették testüket”. Végel Slemiljei is fordított Schlemihlek, árnyékuk megsokszorozódik és testük szétfoszlik (Radnóti 2016).

- ben családja és krajinai származású szerb férje védelmezésére hirtelen magyar nemzetiségre, névre váltott, férjének kérdésére, hogy végül magyar-e vagy szlovák (Katalin vagy Katarina), azt válaszolta: „Talán a Jóisten is letett a hovatartozás megállapításáról. Lehet, hogy tényleg magyar vagyok, csak apám kacérkodott a szlovák nemzetiséghez tartozással, így védelmezve a vezetéknevét. Én is azt teszem, amit ő” (Végel 2013, 161).

Végel nem a népszerű figura kalandjának folytatását írja meg, a név azonosága nem jelenti a jelölt személy azonosságát is, viszont az ismert irodalmi vezetéknev alkalmazása az intertextuális olvasás felé nyitja meg a szöveget. Az intertextuális írói név névalkalmazás által jön létre: viselője azonban egy másik irodalmi szöveg valóságában (is) létezik, így neve az alkotás kvázivalóságából kerül egy új fiktív valóságba (Vácziné Takács 2018, 34). Benyovszky Krisztián *Szerepjáték, álnévhasználat és irodalmi fikció* című tanulmányában a szereplő neve, valamint külső és belső karakterjegyei hasonlósága alapján öt alapesetet különít el: 1. Azonos név, tulajdonságok és narratív funkciók nagymértékű egyezése. 2. Hasonló név, tulajdonságok és narratív funkciók nagymértékű egyezése. 3. Eltérő név, tulajdonságok és narratív funkciók viszonylag nagymértékű egyezése. 4. Hasonló név, tulajdonságok és narratív funkciók kisebb mértékű egyezése. 5. Azonos név, minimális vagy akár nulla fokú egyezés a tulajdonságok és a narratív funkciók terén (Benyovszky 2018, 119). Adalbert von Chamisso és Végel László műve szereplőjének csak a vezetékneve azonos, tulajdonságaik kisebb mértékben egyeznek, narratív funkciójuk hasonló.

Schlemihl Péter egy fárasztó tengeri utat követően keresi fel Thomas John urat, akinél találkozik egy szürke ruhás, magas, vékony emberrel. A férfi a kertben szórakozó társaság minden kívánságát teljesíti. Bármit kérnek, kiveszi az öltönye zsebéből. Az idegen ajánlatot tesz neki, adja el az árnyékát Fortunátus bűvös erszényéért. Az üzlet megkötetik, Schlemihl dúsgazdag lesz, de számkivetett, kigúnyolják, megvetik árnyéktalan alakját, a szerelemről is le kell mondania. A szürkeruhás, akiről kiderül, hogy maga az ördög, újabb üzletet javasol, az árnyékát visszavásárolhatja, ha odaadja a lelkét. Schlemihl ebbe nem megy bele, inkább útra kel. Az erszényt a mélybe dobja, hogy megszabaduljon az ördögtől. Faust archetípusát nem ölti magára, nem adja el a lelkét. Útközben elszakad a csizmája, vesz egy pár használtat, a csizmadia hétmérföldes csizmát ad el neki, ezzel járja be a világot: „Lelkem előtt világosan rajzolódott ki jövőm képe. Régi bűnöm miatt az emberi társadalom kiközösített magából, s most kárpótlásul magához fogadott a mindig szeretett természet, a föld pompázó kertemül adatott, a tanulás lett életem irányítója és éltetője, a tudomány pedig célja” (Chamisso 2011).

Chamisso regényének saját árnyékát a sátánnak eladó, emiatt számkivetetten bolyongó hőse, aki „a magyar irodalomban is felbukkan időről időre (lásd Ignótus: *A Slemil keservei*) a létbe vetettségével, saját végességével, a térség hol melankolikussá, hol nosztalgikussá írt reménytelenségével számot vető flâneur, aki végső tapasztalatként az ismétlődések és koincidenziák »ismerős idegenségét« hagyja örökölni a létezése után is változatlanul maradó tájra” (Kovács

2016, 106). Chamisso Schlemihl Péterje egyedül Új-Hollandiába (Ausztrália) és néhány csendes-óceáni szigetre nem tud eljutni. Gernot Weiss *Südseeträume* (*Schlemihls Suche nach dem Glück*) című tanulmányában, miután számba vette a Chamisso-kortársak csendes-óceáni útleírásait, arra a következtetésre jutott, hogy a Chamisso korában fennforgó Csendes-óceán-felfogás egyféle „ígéret földjeként” épül be a Schlemihl-történetbe, az idealizálás olyan kváziföldrajzi tereként, amelyben Schlemihl az „öröm székhelyét” véli azonosítani (Jakabffy 2015, 31). A két történet közös eleme ez, hiszen Johann és Franz Schlemihl számára Neoplanta az „ígéret földje”, itt maradnak, Johann feláldozza a házasságát is, mégsem válik számukra ez a város az ígéret földjévé. Az irodalmi motívum jelentésgazdagságát Végel regénye is növeli. Chamisso hőse azért válik hontalanná és veszíti el a gazdagsága révén megszerzett újabb és újabb ideiglenes otthonát, mert elveszíti az árnyékát, hasonló a sorsuk az újvidéki Schlemihleknek is, hontalanok.

Schlemihl Péter esetében az árnyékvesztést követően az árnyékok megsokszorozódása következik be: egy ideig hűséges szolgájának, Bendelnek az árnyékában mozog, majd felfogad egy festőt álárnyék festésére, el akarja lopni, és űzi a madárfészek nevű varázsszakkal láthatatlanná tett ember gazdátlanak vélt árnyékát (a varázsszakkal a testet eltünteti, de az árnyékát nem). Az újvidéki Schlemihlek esetében a különféle identitások sokszorozódnak meg. Az árnyékmotívum is megjelenik a szövegben a névváltozatok kapcsán:

A hivatalos papírok szerint Franjo Slemil lett, panaszkodott nagyapa, majd hozzátette: őt Johann Schlemihlként vezették be a nagykönyvbe, a lányából Slemil Erika lett, unokáját meg Franjo Slemil néven regisztrálták. Fájdalmas arckifejezéssel pillantott rám. Mi lesz velünk? A nevünk kísért, mint az árnyék, ránk ragad, és sohasem szabadulunk meg tőle. Nyomon követ, ha akarjuk, ha nem. Úgy látszik, neked három neved lesz, ami azt jelenti, hogy három árnyékkal élsz, fakadt ki. Nagyon féltelek. Sohase felejtse el, egyetlen drága kis unokám, háromszor jobban kell vigyáznod magadra, mintha egyetlen neved lenne, mondogatta a keresek székben ringatózva (Végel 2015, 179).

Az árnyékmotívum az anya haláltusájának leírásakor is felbukkan. Slemil Erika halálos ágyán minden erejét összeszedve három nyelven próbálja fiának még egyszer és utoljára elmondani, amit az édesapjáról közölni szeretett volna: „Közelebb hajoltam hozzá, hogy halljam, mit mond. De csak azt hallottam: Schatten, Schatten. Njegova senka. Megverte az Isten, mert sok nevet adott neki. Sok árnyékkal látta el. Schatten, ja sehr viele Schatten” (Végel 2015,

214). A név az identitás része, annyira tapad az emberhez, mint az árnyéka, de mindkét szereplőnél a sok név negatív kontextusban jelenik meg, átok. Mindkét műben a címszereplők története a hiányok (árnyék, család, szerelem, otthon) mentén fogalmazódik meg. Chamisso hőse végül kivonul a társadalomból, a növényvilág kutatója, rendszerezője lesz, új célt, életértelmet talál magának. Johann Schlemihl, miután megverik a magyar csendőrök, a kertjében, a természetben talál megnyugvást, de a kommunisták vallatását és kínzását követően kerekesszékbe kerül, s a kerekesszék és a régi ház lesz az a hely, ahová a társadalomból kivonul. Az emberekkel való viszonya családján kívül az öt gondozó Tölgyesi Erzsébetre és lányára, illetve egykori kínzóira, az átnevelésével bajlódó Svetozarra és Svetlanára szűkül, a beszűkült élettérről által az árnyékság is rávetíthető az élettörténetére, idős korára „árnyékban” él.

A nagypapa történetét elbeszélő narrátor három névváriánsához három „eredettörténet” is kapcsolódik: nem tudja biztosan, hogy Heinrich Oswald német katonatiszt fia-e, vagy vitéz Monoky Andor ezredese vagy a népfelzabardító Svetozar Dimitrijević elvtársé. Keresi az identitását, felesleges embernek érzi magát, végül egyetért a vele egykorú Olgával, aki azt állítja, elpazarolt nemzedék az övék. Nem is csoda, hogy a regény zárlatában nála köt ki a nagypapa kerekesszékében ülve, mert csak Olga érti meg a történeteit, döntéseit, ő ismeri azt a folyton változó világot és lakóit (a megélt életeseményeikkel, tapasztalataikkal együtt), aminek a kontextusában a nagypapa és a saját történetei konstruálódtak (Horváth Futó 2017, 101).

A „fattyú”-lét motívuma már a trilógia első kötetében, a *Bűnhődésben* – a naplóregény legelején – feltűnik. A narrátor, aki Európa iránt érzett nosztalgiaja mentén Berlint, Triesztet, Bécsset, Prágát és életének egyéb emblematikus városait, városrészeit érintve foszlatja szét az európai identitás illúziójának végső maradványait is, szembeállítva exjugoszláv, hatvannyolcas, értelmiségi és további lehetséges – képzelt – identitásait Európa értetlenségével, önnön periferikus, örök vesztes („lúzer”) életérzésével, balkáni hazátlanságával. Az identitás, a haza megelégedésének lehetőségét ugyanis Európa sem hozza el, csak még nyilvánvalóbbá teszi a hazátlanság egy életre berögződött érzését:

Szegény pária vagy, a meghasonlott peremvidéki. Onnan jössz, ahol találkozol Balkán és Pannónia, a hitelt érdemlő Európának csak te, a félig és mindig gyanús európai tartozol felelősséggel. Neked örök életedben bizonyítanod kell. Ők, a született európaiak, jó szándékkal vannak irántad. Érdeklődésük felületes, már régen elkönnyvelték, hogy örökre Európa fattyúja leszel, de még ezt az állapotot is ki kell érdemelned (Végl 2012, 14).

Valójában azonban a hazátlanság, a lappangó büntudat és a mások által elkövetett bűnök hetedíziglieni kárhozata nem csupán Európa peremvidékeire, hanem magára Európára is jellemző érzés. Ez a motívum a *Balkáni szépség* egyik történetében merül fel újra, amikor a berlini fal ledöntésekor Helmut, a balkáni származású fodrásznő (Lenka) német férje felzokog, és egyre azt ismételteti: „Sühne, Sühne”, ami németül *bűnhődést* jelent. Erre az ifjabb Slemil személyébe bújó narrátor leszögezi:

Renáta szerint én is bűnhődök, akárcsak az a német. Bűnhődök nagypapa miatt, aki tolószékbe menekült, bűnhődök anyám miatt, aki lefeküdt azzal a partizántisztval, és szült neki egy fattyút. Bűnhődök Svetlana miatt, aki megkínozta nagyapámat, aztán pedig abban lelte örömét, hogy megalázza. Renáta kijelentette, hogy márpedig ő nem kíván bűnhődni sem az apja, sem az anyja miatt. Talál magának egy németet, aki bűnhődik helyette. Szül neki német gyereket, igen, abból legfeljebb törvényes fattyú lesz, de emiatt nem fog bűnhődni (Végel 2015, 225).

Mindez az intertextualitás és -medialitás újabb asszociatív távlatait nyitja meg az olvasó előtt. Ha felidézzük mind a *Neoplanta*, mind pedig a *Balkáni szépség* egyes szereplőit (beleértve a Slemileket is), őket a hatalmakkal/rendszerekkel szembeni simulékonyosság jellemzi, ami egy másik asszociáció mentén a bolygó (vagy örök) zsidó legendáját idézi fel, aki ugyancsak kárhozatra ítélve bolyong hazátlanul mind a végítélet napjáig, s aki ugyancsak különböző néven válik ismertté a művelődéstörténetben és irodalomban. *Prágai vándor* című novellájában Guillaume Apollinaire is foglalkozik ezzel a figurával és megsokszorozott identitásával:

– Ó, ezek a nevek mind az én neveim... és hány még, Uram Isten! Brüsszeli látogatásom után siralmas éneket költöttek rólam, s ez az ének Philippe Mouskes alapján Isaac Laquedemnek nevez – Mouskes ugyanis ezerkétszáznegyvenháromban flamand rímekbe szedte történetemet. [...] Különféle városokban tett útjaimról gyakran beszámolnak a költők és krónikások, hol Ahasvérnak, hol meg Ahasvérusnak vagy Ahasvére-nek nevezve. Az olaszok Buttadiónak hívnak, latinul Buttadeusnak; a bretonok Boudedeónak; a spanyolok Juan Espera-en-Diosnak. Én magam legjobban az Isaac Laquedem nevet szeretem; Hollandiában gyakran szerepeltem így. [...] De én semmit sem vallok be személyazonosságomról. Annyit csupán, hogy Jézus megparancsolta: amíg vissza nem tér, mindig csak vándoroljak (Apollinaire é. n.).

S a motívumok koincidenziája érdekes módon Apollinaire-nél úgyszintén az árnyék megsokszorozódására is kiterjed: „Miközben távolodott, árnyékának játékát követtem tekintetemmel: egyes, kettős vagy hármas árny volt, az utcai lámpák fénye szerint” (Apollinaire é. n.). Viszont a *Neoplantában* a „zsidónak lenni” motívum mint a sehova sem tartozás jelképe köszön vissza, többek között, amikor halálos ágyán Lazo Pavletić apja a felesége kilétét tudakolja: „Mondd, Katicám, nem vagy te inkább zsidó? Nekik a legkönnyebb, ők nem tartoznak se ide, se oda. [...] Katicám, rájöttem, hogy életében legalább egyetlenegyszer mindenki zsidó volt vagy lesz, suttopta apám. A magyarok is, a szerbek is, a németek is, a neoplantaiak is, sugallta titokzatos arckifejezéssel” (Végel 2013, 161).

Név – árnyék – sors: a tulajdonnevek szerepe a trilógiában

A köznévvvel ellentétben, mely több (hasonló tulajdonságokat hordozó) dologra utal, és általánosítást feltételez, a tulajdonnév legfontosabb szerepe az azonosítás, egyedítés – identifikáció. Alakját és denotátumfajtaát illetően a tulajdonnév igen sokrétű, mondhatnánk heterogén csoportot alkot, minek következtében egyes kutatók szerint nem is kellene a főnév alfajának tekintünk, „mivel a név nem nyelvi kritériumok, hanem pszichológiai és szociokulturális körülmények révén lesz név” (Balogh 2000, 127). Formáját illetően állhat egyetlen szóból, de szókapcsolat, szó szerkezet, frazeológiai egység, sőt – a címek esetében – egész mondat is betöltheti a név szerepét, mindazonáltal attól tekinthető névnek, hogy egyetlen denotátumra vonatkozik, egyetlen konkrét entitást azonosít (ennek következtében nyelvtani szempontból is egyetlen főnévként kezeljük, s raggal csak a név utolsó elemét látjuk el).

A trilógiában rengeteg névvel találkozunk, fajtájukat illetően azonban legtöbbjük a hely-, illetve a személynév kategóriájába sorolható. Található ugyan állatnév (*Marica* – Lazo pej lova); étel-, ital- és egyéb márkanev (*Sachertorta*, *Esterházy-torta*, *Újházi-tyúklevés*, *Gundel-palacsinta*; *Whisky*, *Cézár vinyak*, *Illy kávé*; *Audi*, *Volkswagen*, *Fityó*; *Texas anyag*, *Scholl papucs*; *Dior*, *Chanell*, *Gucci*, *Swarovski* stb.), ezek azonban mennyiségileg meg sem közelítik a személy- és helyneveket. Viszont bármilyen névről legyen is szó, megállapíthatjuk, hogy a trilógiában betöltött funkciójuk tekintetében mindenképpen túlmutatnak a pusztá identifikációs szerepen. Ilyen szempontból az egyedítésen kívül két alapvető funkciót állapíthatunk meg velük kapcsolatban: egyrészt *tájékoztatnak* és *eligazítanak*, másrészt viszont *stilizálnak* és *jellemeznek*, s teszik ezt annak függvényében, hogy *valós* vagy *fiktív* tulajdonnevekről van-e szó.

A valós, történelmi szempontból ténylegesen létező hely- és személynevek esetében a referenciális funkció az elsődleges, hiszen alapvető szerepük, hogy kijelöljék a regény narratív vonulatához rendelhető tér-idő hálózat koordinátáit.

A trilógiában így a végig változatlan alakban szereplő helynevek (elsősorban makrotoponimák) rajzolják ki a történet mentális helyrajzának horizontális síkját, azokat a fix téralakokat megjelölve, melyek egyben referenciális objektumokként is szolgálnak a művekben való tájékozódáshoz. Fő funkciójuk tehát az elbeszélő(k) és a többi szereplő mozgásterének felvázolása, útjaik kiinduló-, illetve célpontjának megnevezése, melyek által a mű(vek) cselekményének mentális tere lehorgonyozódik. Idesorolhatók a nagyobb területek (kontinensek [*Amerika, Ausztrália, Európa, Afrika*], országok [*Magyarország, Németország, Ausztria, Olaszország* stb.], szélesebb régiók [*Balkán, Közép-Európa, Szibéria* stb.], országrészek [*Bácska, Bánát/Bánság, Szerémség, Šumadija, Krajina* stb.], városok, települések [*Újvidék/Novi Sad/Neusatz/Neoplanta, Szabadka, Szenttamás, Becse, Zombor, Pancsova, Belgrád, Požarevac, Knin, Orlic, Bihać, Zágráb, Szkopje, Budapest, Szeged, Trieszt, Bécs, Berlin, London, Moszkva* stb.], hegyek [*Fruška gora*]), valamint a nagyobb vizek (tengerek [*Adriai-tenger/Adria*], tavak [*Balaton*], folyók, csatornák [*Duna, Tisza*], illetve az ezekhez köthető vízpartok, szigetek [*Izland, Brač, Goli otok* stb.]) nevei, amelyeknek megnevezése legfeljebb nyelvtől függően tér el, de viszonylag hosszabb történelmi periódusok során nagyjából változatlanok maradnak.

Külön csoportját képezik a makrotoponimáknak a földrajzi-közigazgatási objektumok történelmi elnevezései, amelyek a narratív vonulat térkoordinátáihoz az idő (korok) változó dimenzióját társítja, megteremtve ezáltal azt a dinamikus feszültséget, amely a regényfolyam idősíkjai között lüktet. Ezt a kategóriát képviseli alapvetően a trilógia fókuszában elhelyezkedő város négy nyelvű neve is (*Neoplanta – Neusatz – Újvidék – Novi Sad*), ahogyan Mária Terézia nevezte el e többnemzetiségű települést, amikor 1748-ban – az itt élő lakosok 80 000 forintja ellenében – szabad királyi várossá nyilvánította azt. A négyszeres név azonban szinte csak az adománylevelben szerepel egy helyen egyidejűleg, egyébként a hatalomváltások függvényében válik időről időre egyik vagy másik hivatalossá. De idesorolhatók a történelmileg korlátozott időben létező államalakulatok nevei is (*Osztrák–Magyar Monarchia, Nyugat-Németország* stb.), amelyek közül a Balkán-félszigeten élő délszláv népek országai is ékes példáját képezik annak, hogy hányféleképpen változhat egy földrajzi név kevesebb, mint száz év alatt. Ezek közül a trilógiában szinte csak a *Jugoszlávia*, illetve a *királyi Jugoszlávia* alakok szerepelnek szó szerint. Az egykori országrészek/tagköz-társaságok nevei (*Szerbia, Horvátország, Macedónia* stb.) viszont ugyancsak

korszak-megkülönböztető szerepet töltenek be, miként a mikrotoponimáknak is hasonló funkciójuk van a regényvonulatban.

Az utóbbiak közül az utca- és intézménynevek illusztrálják legdinamikusabban a történelmi, illetve politikai korszakok váltakozását a narratív struktúrában. Ugyanaz a tér, amely Újvidék központját képezi, s ahol a város lakói számára sorsdöntő történelmi események (csapatbevonulások, politikai és/vagy népünnepések, stafétavárások, tömeggyűlések, tüntetések stb.) zajlanak, egyszer *Ferenc József*, másszor *Szabadság tér* néven szerepel, sőt az elbeszélő metaforikus névadása, a *Nagy Hazugság Tere* is rá vonatkozóan hangzik el. Ugyanitt található az a cukrászda (1944 után tejcsárda, majd vendéglő), amely a *Neoplanta* és a *Bűnhődés* (valamint általában a Végel-életmű) egyik kulcsfontosságú helyszíne, s mely a kérészéletű korszakok során ugyancsak több névváltoztatáson esik át (*Dornstädter*, *Moszkva*, *Zagreb* [= Zágráb], *Atina* [= Athén]). S ugyanez a sorsa a téren található szállodának, a *Csillagnak* is, amely korszaktól függően *Józsefőherceg*, majd *Dusán cár* nevét viseli, miután *Turul*, s végül *Csillag* lesz. De így vált nevet a magyar tannyelvű gimnázium is, ahová a *Neoplanta* elbeszélője jár, s lesz *Papp Pál*ból *Moša Pijade*, miként a város utcáinak is folyamatosan változik a neve.

Hiába cserélte le a névtáblákat oly nagy buzgalommal a szerb király, a szerbek még jó ideig a magyarok alatt érvényben levő utcanéveket ismerték. Hauptgasse vagy Kossuth Lajos utca. Andrassy utca, Baross utca. Nehezen sajátították el, hogy többé nem Kossuth Lajos utca, hanem Kralj Petra I, nem Andrassy utca, hanem Njegoš utca, nem Baross utca, hanem Radnička ulica (Végel 2013, 204).

A személynevek esetében ugyanezt a szerepet töltik be a történelem folyamán ténylegesen létező királyok/császárok, kormányzók, elnökök, politikusok (*Mária Terézia*, *Savoyai Jenő*, *Ferenc József* [sőt, szinte bensőségesen: *Jóska!*], *Horthy*, *Hitler*, *Roosevelt*, *Churchill*, *Sztálin*, *Josip Broz Tito*, *Ranković*, *Kardelj*, *Bakarić*, *Rákosi Mátyás*, *Willy Brandt*, *Slobodan Milošević* stb.), s ellenükben az írók, filozófusok, értelmiségiek (*Ortega y Gasset*, *James Joyce*, *Svevo*, *Rilke*, *Stendhal*, *Predrag Matvejević*, *Camus*, *Sartre*, *Musil*, *Doderer*, *Joseph Roth*, *Claudio Magris* stb.) nevei – utóbbiak mint az elbeszélő szellemi galaxisának állócsillagai.

A trilógia kitalált szereplői viszont nevük által (és olykor foglalkozásuk és/vagy címük, megszólításuk révén is) nagyrészt a regény narratív struktúrájának társadalmi, illetve multietnikus (és -konfesszionális) rétegződését hivatottak érzékeltetni (pl. *Lazo Pavletić*, *Török Miklós*, *Jovan Marković vendéglátós*,

Dornstädter úr, Šuković elvtárs, Meinert kisasszony, Guelminó szabó [divat-szabó], Tölgyesi Aranka, Kittelberger néni, Brunner Hilda, vitéz Somogyváry Aurél tábornok, Grujić elvtárs, Krekić elvtársnő, Zelenović elvtársnő, Grgić Marija [szerb kereskedő felesége], Novák János, Oswald Ottó, Goldman lány [legszebb újvidéki zsidó kisasszony], Goldman Jakab, Jan Horak, Horák Katalin, Dorogi mézszáros, Tannhauser Gregor [fiákerkészítő], Bíró Antal [fiákerkeszter], Weitzelné, Fadilj [boszniai fiú – stafétavivő], Kotarac úr, Ivana Perišić, Szekrény Vera, Cirák Mártonné, Tölgyesi Renáta, Bracilov tábornok, Živković tábornok, Berger Hilda, Schwartz Egon, Csibri Antal, Bandula portás, özvegy Gogolák Teréz, Metzinger [német kereskedő], Kralik [a Tükrös kávéház tulajdonosa], Džigurski [állomásfőnök], Janjić [gabonakereskedő], Szántó atya, Banga kántor, Jovan pópa, Delić adófelügyelő úr, Süge Gizike varrónő, Fehér Rózsika fodrásznő, Korponay Emil háziorvos, Pajo szomszéd, Dimitrijević Svetozar, Dimitrijević Svetlana, Dimitrijević Olga stb.).

A nevek (akárcsak az előbbi fejezetben értelmezett *Slemil* név esetében) – *nomen est omen* – a szereplő jellemére és/vagy sorsára utaló irodalmi többletjelentést hordoznak. Ilyen például a *Neoplantában Súlyom Alajos* (az elbeszélő főbérője, a *Csillag* – egykori *Turul* – szálloda pincére, majd teremfőnöke), akinek neve fokozott nemzeti érzületét hivatott hangsúlyozni; *Bujdosó Döme* temetőcsósz, aki általában „fehér gatyában és fehér ingben üldögélt a söntés melletti asztalnál [...], a *Bibliát* szorongatta, és idézeteket olvasott fel” (Végel 2013, 26), lényegében az elveszettség, útkeresés, kallódás képzetét kelti, keresztneve viszont, mely a *Dömötör* férfinév becéző változata, ugyancsak arra utal, hogy viselője nem teljes értékű (nagykorú) személy, de aki neve által *Déméter* görög földanya istennőt megidézve (aki lányát az alvilágban bujdosva próbálja fellelni) egy sírásóhoz igazán méltó nevet visel. Ez az implicit alvilági konnotáció viszont akkor igazolódik, amikor kiderül, hogy a történetben már csak ő tudja, hol található a temetőben Novák János és Oswald Ottó fiákeresek jeltelen sírja.

Rottenbiller Laura neve pedig szintén a *mesélő nevek* kategóriájába sorolható. Létezik ugyanis egy „megbukott v. megdőlt, mint Rottenbiller” mondás, melynek értelmezése ’vmi szabálytalanságon rajtakapták’ (mek.oszk.hu)³, de a szóláshasonlat eredeztetése vitatott. Internetes fórumokon (például <https://forum.index.hu/>) tárgyalják, vajon van-e köze Rottenbiller Lipót ügyvédhez, Pest egykori főpolgármesteréhez, aki az 1848-as forradalom idején a Közcsendi Bizottmány elnöke volt, a forradalom bukása után tisztességéből eltávolították, majd az 1860-as években újra megválasztották. Egyes vélemények szerint azon-

³ <https://mek.oszk.hu/adatbazis/lexikon/phplex/lexikon/d/szleng/sz152.html> (2022. nov. 5.)

ban ez nem valószínű, sőt egyenesen kizárt. Létezik bejegyzés, mely szerint a mondás jelentése 'Vki vagy vkik egy üzleti tevékenységben nem törvényesen járnak el, csalnak, sikkasztanak vagy más, őket meg nem illető jövedelmet szereznek, és mindez a törvény által kiderítetté és bizonyítottá válik'. De bizonyos értelmezések szerint jelentheti még 'titkos szerelmi kapcsolat kiderülését' is (<http://web.interware.hu/vaczij/szlang.htm>).

Rottenbiller Laura alakját és sorsát illetően – történelmi névrokonától függően vagy függetlenül – a *Balkáni szépség*ben mindez párhuzamra talál. Az okot talán egyszerűen nevének hangzása szolgáltatja (*verrotten* németül 'elkorhad, elrothad'; a *bill*- előtagú szavak – pl. *Billett* – pedig 'jegy, cédula' és hasonló – végső soron 'számla' – jelentésben értelmezhetőek). Mindenképpen azonban a történet elején gazdagnak, befolyásosnak vélt szereplő a végén erkölcstelen nőnek, csalónak minősül, bár megbélyegzője (az 1990-es évek háborúin meggazdagodott Kotarac úr) sem dicsekedhet különösebb erkölcsi bizonyítvánnyal.

Az irodalmi névadás eszköze elsősorban a *Neoplanta* és a *Balkáni szépség* kötetekre vonatkozik, a *Bűnhődés* ugyanis – naplóregény lévén – a műfajhoz illően zömében valós nevekkal operál. Mindenképpen azonban leszögezhető, hogy a neveknek – akár helynevekről, akár történelmi valós személyek vagy fiktív szereplők nevééről legyen is szó – hangsúlyos szerep jut a trilógiában.

A névnek az emberi civilizáció során folyamatosan különös jelentőséget tulajdonítottak. Bizonyos korokban mágikus erőt is. Úgy vélték, hogy a személyek, dolgok, entitások nevének kimondásával hatalmat lehet szerezni ezek fölött. Ebből számos hiedelem, tabu, szabály keletkezett, így az ősi magyar névadási szokások között is számontartják az ún. *óvónevek* kategóriáját, amelyek szerepe a rossz szellemek megtévesztése volt, akár letagadó értelemben, amikor a gyermek létét igyekeztek titkolni, akár az ún. *maledicens* vagy csúnya, rossz jelentésű közszavakból alkotott nevek esetében, amikor a név arra szolgált, hogy a gonosz szellemeknek ne legyen érdemes igényt tartaniuk a gyermekekre, hiszen már a neve is csúnyának, néha undorítóknak mutatja azt be (Hajdú 2003, 353). Ilyen tekintetben különböző hagyományokban létezett az ismertté vált név *törlésének* rítusa is, „amelynek során új nevet adnak az illetőnek, mint pl. a régi zsidóknál, akik a legkisebb okból is nevet változtattak” (Tokarev et al. 1988, 200).

A névváltoztatás tehát mint társadalmi mimikri ősidőktől fogva jelen van az emberiségben, így a trilógiában is részben beilleszkedési, részben önvédelmi mechanizmusként funkcionál, miközben az államalakulatok, társadalmi berendezések frontátvonulása a szereplők feje fölött, szüntelen.

Irodalom

- Apollinaire, Guillaume. é. n. *A prágai vándor*. Ford. Réz Pál. <http://mek.oszk.hu/00300/00311/00311.htm#1> (2022. nov. 7.)
- Balogh Judit. 2000. A főnév. In *Magyar grammatika*, szerk. Keszler Borbála. 127–141. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Benyovszky Krisztián. 2018. Szerepjáték, álnévhasználat és irodalmi fikció. *Névtani Értesítő* (40): 119–127.
- Chamisso, Adalbert von. 2011. *Schlemihl Péter csodálatos története*. Ford. Bálint Lajos. Győr: Tarandus Kiadó.
- Hajdú Mihály. 2003. *Általános és magyar névtan: Személynevek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Horváth Futó Hargita. 2017. A műhely Őrzői: Változó én, rákényszerített identitás, idegenség Végel László Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja című regényében. *Philos* (3–4): 96–101.
- Jakabffy Tamás. 2015. Az alkotó veszteség nyomában: Peter Schlemihl árnyékának értelmezéseiről. *Korunk* 23 (5): 27–34.
- Kovács Krisztina. 2016. „az új világ egy jól menő bordély”. Végel László: Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja. *Tiszatáj* 70 (1): 106–108.
- Radnóti Sándor. 2016. Árnyjáték (Végel László: Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja). *Revizor*, jan. 31. <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/5935/vegel-laszlo-balkani-szepseg-avagy-slemil-fattyuja/> (2022. nov. 1.)
- Tokarev, Sz. A. – Braginszkij, I. Sz. – Gyjakonov, M. A. et al. szerk. 1988. *Mitológiai enciklopédia I*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Tóth Zsuzsanna. 2017. *Ringlispil* (Végel László: Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja). Olvass bele, márc. 12. <https://olvassbele.com/2017/03/12/ringlispil-vegel-laszlo-balkani-szepseg-avagy-slemil-fattyuja/> (2022. nov. 5.)
- Vácziné Takács Edit. 2018. Az írói névadás sajátosságai Karinthy Frigyes művei alapján. *Magyar Névtani Értekezések* 6. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.
- Végel László. 2012. *Bűnhődés. Úti szövegek: Naplóregény*. Budapest: Noran Libro.
- Végel László. 2013. *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje: Városregény*. Budapest: Noran Libro.
- Végel László. 2015. *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja*. Budapest: Noran Libro.

INTEGRATION OF NAMES INTO TEXT IN LÁSZLÓ VÉGEL'S NOVEL TRILOGY

The study examines literary naming, the use of geographical and personal names, and their characteristic vehemency in László Végel's three-volume series of novels (*Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* (Neoplanta, or the Promise Land), *Bűnhődés*

(Atonement) and *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* (Balkan Beauty or the Bastard of Slemil)). In his urban novel and its sequences, Végel places the action in a multi-ethnic, multi-confessional city, and tells its story from the perspective of the people living there, through their life stories. With the onomastic corpus of the texts, he creates the socio-national background, points out the connection between politics and naming, and the problem of the relationship between identity and personal name. The set of names of the novels originate from a network of real and fictitious names: the streets and institution names to be found at the novel's scene that have changed throughout history several times, as well as the place- and era-creating character of the real names of historical figures embedded into the text, denotative and connotative meanings attached to the fictitious names (personal, interlocutor and metaphorical names), associations, intertextual aspects provide the opportunity for a new interpretation of the novel.

Keywords: onomastics, literary naming, name use, László Végel trilogy

INTEGRACIJA IMENA U TRILOGIJI LASLA VEGELA

Studija razmatra pitanja kao što su proces odabira literarnih imena, upotreba ličnih imena i toponima, kao i njihovo karakteristično funkcionisanje u trilogiji Lasla Vegela (*Neoplanta ili obećana zemlja, Ispaštanje, odnosno Balkanska lepoticica ili Šlemilovo kopile*). Vegel u svom romanu o gradu i njegovim nastavcima smešta radnju u multikonfesionalni grad, pripoveda njegovu istoriju iz aspekta samih stanovnika, kroz njihovu životnu priču. Odabirom imena on stvara društveno-nacionalnu pozadinu narativa, ukazuje na vezu između nadevanja imena i politike, kao i na povezanost ličnih imena i identiteta. U dijapazonu vlastitih imenica romana prepliću se stvarna i fiktivna imena: nazivi ulica i institucija, gde se smešta radnja romana, koji se tokom istorije i više puta menjaju, imena istorijskih ličnosti koja svojim nekadašnjim realnim postojanjem deluju kao faktori stvaranja vremenskih i topoloških koordinata narativa, odnosno, kroz denotativna i konotativna značenja, asocijacije i mrežu intertekstualnih odnosa vezanih za fiktivna lična i metaforička (literarna) imena omogućavaju nove interpretacije romana.

Cljučne reči: onomastika, literarno imenovanje, upotreba imena, asocijativna imena, Laslo Vegel